

Dušan Moravec
UTRINKI SPOMINA

*Za pomoč pri pripravi knjige
se najlepše zahvaljujemo Daši Moravec Berger*

Namesto uvoda

Rodil sem se tako rekoč v geometričnem središču Ljubljane, v dvoriščnem traktu Golobove hiše na Wolfovi ulici številka osem, kjer je zdaj knjigarna Vale Novak.¹ Od tam je bilo skorajda enako daleč (blizu) do glavne pošte v zahodni smeri, do Frančiškanskega mostu na vzhodni strani ali do parka Zvezda, gledano proti jugu; na vsako stran je bilo komaj sto metrov ali le malo več.

Sem torej rojen Ljubljčan? Rojen že, vendar vse prej kakor »avtohton« (in kdo pravzaprav sploh je?). Naši so se preselili v »prestonico« trinajst let pred mojim rojstvom; iz Novega mesta. Sem torej Dolenjec? Še zdaleč ne. Oče se je rodil v dunajskem Novem mestu (Wienerneustadt), mati v Kranju. Tisto dunajsko Novo mesto je bilo kajpada naključje. Ded Ivan Moravec (tudi Morauc) je bil poklicni vojak, podoficir; če bi sodil po ohranjeni fotografiji, kar zaslužen, saj je na njegovi uniformi več blešččih kolajn. Služboval je vsepovsod, kot je bila takrat navada; že veliko prej v Makarski. Na drugi fotografiji, ki je izgubljena, je bil upodobljen celo na konju, s trobento v rokah – bil je Regimentshornist, polkovni trobentač. V Makarski se mu je ustavilo oko na brhki Klotildi Puović; vzel jo je in imela sta tri sinove in hčer; eden od sinov je bil moj oče. Je bila vsaj ponosna Dalmatinka

---

¹ Knjigarna Vale-Novak je na tem naslovu delovala med letoma 1998 in 2010. Dušan Moravec je *Utrinke spomina* pisal od decembra 2000 do septembra 2002. Vse opombe so uredniške.

čiste hrvaške krvi? Kot kaže, spet ne. Teta Rozi je hranila številne fotografije, med njimi tudi ljubek okrogel medaljon, na katerem je bil upodobljen neki Vittorio Mestro, po njenem pričevanju stric ali prastric, sodnik v Padovi. Ali to pomeni, da so se Puovići nekaj rodov prej preselili čez Jadran na dalmatinsko obalo? Večkrat se mi je celo dozdevalo, da so si pritaknili tisti »ć« šele pozneje in se jim je prvotni Puovi bolj prilegal; govorica babice Klotilde je bila bolj laška kakor hrvaška, to pa seveda v stari Dalmaciji ni bilo nič posebnega. Spremljala je svojega moža na vseh postajah, kjer je služboval; tudi še v Novem mestu, kjer so se naselili po upokojitvi in odprli gostilno Pri Dalmatincu (so jo tako poimenovali babici na čast?). Tam so vztrajali do konca svetovne vojne; takrat pa si je gospa Klotilda zaželela sonca in morja; preselila se je s hčerko in sinom Lojzetom v Makarsko, kjer pa je ta odprl trgovino »željeza i boja«, postal za domačine »Džidži«, uradno Vjekoslav, kot je pisalo na tabli in trgovskih papirjih; aklimatiziral se je, postal občinski svetnik in se zblížal (pravo nasprotje mojega očeta) z vsem, kar je bilo blizu katoliško obarvanemu – po drugi vojni mu tega niso šteli ravno v dobro. Moj ded je spremljal babico na jug, vendar se od prvega dne ni dobro počutil. Že kmalu po naselitvi je svečano izjavljal, da on v tej Afriki ne bo živel, in tudi res ni dolgo; gospa Klotilda pa se je »doma« kar dobro ustalila in dočakala v svojem rojstnem mestu dvaindevetdeseto leto. Prav lahko je pozabila na novomeško krčmo – Božidar Jakac mi je ob nekem obisku pokazal hišo, v kateri je bila – skoraj nasproti

sedanje Jakčeve galerije, kjer je zdaj (ali je vsaj bil) frizerski salon. Zadnje leto pred smrtjo sem babico – bila je izjemen »original« – še obiskal, vendar me najprej ni hotela videti, ker ni prišel tudi oče, njen sin («prasica sin, prasica drugi sin«).

V družinskem izročilu je ostal kot svobodomislec: v nedeljo se je praznje oblekel, vendar se ni napotil k maši – »ne, v naravo grem, v naravi je bog«.

Moj oče, mladenič, je prišel službovat v Kranj – kdove kako in zakaj? Tako kakor ded Ivan se je tudi on na tej službeni postaji oženil s Terezijo, se preselil z njo najprej spet v Novo mesto, tam odprl trgovino, in potem v Ljubljano. Ta gospa Terezija, moja mati Zinka, naj bi bila – v nasprotju s prej opisano vejo – pristna gorenjska korenina? Spet je vse prej kakor to. Pisala se je Teply, po očetu, ki je kot krojač po takratni šegi priromal iz češkega Chrudima v naše kraje (kako je že pisal Jakob Alešovec o skladatelju Foersterju, ki da je prišel »s praznim trebuhom« v kranjsko deželo »za kruhom«?). Pa to še ni vse. Njena mati se je pisala, preden se je poročila s Čehom, Köstl, in družinsko izročilo je vedelo povedati, da so se tudi njeni predniki pritepli – kdove kdaj – menda celo z Bavarskega ali odondod, tako kot tudi Wolfi, ki so bili z njimi v rodu. Iz teh zakonov so prišli moji polbratrance, s katerimi si nisem želel imeti kaj več stikov (dr. Janko Köstl je bil med vojno visok funkcionar »plavih«, dr. Vlado Wolf pa zdravnik v Bohinju, pozneje stomatolog v Ljubljani).

Bližji so mi bili pravi bratrance po materini strani, sinovi Konrada Teplyja, maminega brata. S »teto

Pepino«, poštarico iz Kostanjevice, sta imela štiri sinove, ki pa so le malo živeli v Ljubljani. Vsi so bili znatno starejši od mene, saj sem bil tudi sam »postržek« v familiji, po deset in petnajst let mlajši od sester in brata. Milutin je živel večidel v Srbiji in se je doma la »posrbil«; Ermin, ruski inženir, je služboval po vsej Jugi, nazadnje je bil profesor na zagrebški univerzi in malo pred smrtjo celo njen častni doktor; najmlajšega, Marjana, so poslali na beograjsko vojaško akademijo; obiskoval nas je v zlikani uniformi, med drugo vojno pa je zašel med »plave« in nesrečno končal na Grčaricah. Najbližji mi je bil Bogo, predvojni socialist (med vojno malo manj, pozneje spet); profesor, ravnatelj mariborskega muzeja. Srečevala sva se ob slehernem obisku v Mariboru, vsaj pri Orlu, kjer je bil nepogrešljiv gost in je tam tako rekoč tudi umrl – prijateljsko, čeprav so bile v vojnah in prvih povojnih letih med nama tudi sence.

Obe veji, po materini in očetovi strani, sta bili izjemno trdoživi; vsi dedje in babice pri devetdesetih ali še čez. Teta Poldi, mamina sestra, je šla šele v devetdesetem na Bokalce,² hodila od tam še zmeraj k nam na obiske (in k frizerju!) in se poslovila pri polni zavesti, v sedemindevetdesetem. Do zadnjega je bila na tekočem o vsem. Ko je slišala radijsko vest, da se Tito odpravlja v Moskvo, me je pozdravila že med

---

² Mišljen je Dom počitka Bokalce, ki je pričel z izvajanjem dejavnosti varstva za starejše leta 1953 in spada med najstarejše tovrstne ustanove na Slovenskem.

vrati: »Ti, ali se zdi to tebi pametno?« In ni čakala na odgovor: »Meni se ne zdi prav nič.«

Žlahta je bila, posebno še po materini strani, zelo razvejana. Imela je tudi kar nekaj sestričen. Da bo slika še bolj pisana – ena od teh se je poročila s Poljakom in se ponemškutila (ne po njegovi krivdi), med svetovno vojno so pribežali naravnost k nam, na Wolfovo (mene k sreči še ni bilo). Vnuk se je uveljavil pozneje celo v koroških literarnih krogih (nemških, seveda); nedavno je umrl in od nekod so mi poslali zelo spoštljive nekrologe. In še naprej: tudi sestra Ela se je v drugo poročila z Avstrijcem, k sreči vsaj s socialistom.

In tako naprej.

Tudi Stanin rod ni bil nič manj trdoživ; poslovala se je najmlajša. Kristina je na véliko slavila devetdesetletnico in se ne more posloviti od svojega pisalnika; vse spremlja, od umetnosti do politike. Pa tudi jaz sam: kljub vsem tegobam tolčem dvainosemdeseto in še zmeraj klepljem tele zmedene strani (pa včasih tudi še kaj bolj pametnega) naravnost v stari strojček, brez koncepta. Star rod, kamor pogledam – po očetovi in materini strani, tudi po ženini. Edina izjema je bil moj oče, ki se je poslovil kmalu po koncu druge vojne, pri šestinšestdesetih.

Wolfova ulica osem

Ko so se naši – 1907. leta – preselili v Ljubljano, so kar nekajkrat zamenjali stanovanje. Pripovedovali so o »malem Kolizeju« na Rimski cesti, blizu sedanje lekarne. Potem o hiši blizu današnje Zlate ladjice, ki je stala tik ob Ljubljanici in je zapirala Novi trg; tako »tik ob reki« – ta pripoved mi je ostala najbolj v spominu – da je zajec, obešen na balkon in pripravljen za boljši obed, enostavno padel v Ljubljanico. Potem so se preselili na Stari trg, v znano Zalaznikovo hišo – tam se je rodila Marta in tja smo še na začetku vojne hodili slavisti na nekakšne tortice. Potem pa je oče zapazil, da v Wolfovi ulici, na številki osem, kjer je danes znamenita knjigarna Vale Novak,³ takrat je bila »boljša« trgovina s posodo, Golobova, dozidavajo poslopje na dvoriščni strani. Spodaj so bili magacini, prav takrat pa se je trgovec Golob odločil, da uredi zgoraj dve stanovanji, eno dvosobno in eno trisobno. Ne vem, kaj je očeta tako privlačilo, novogradnja ali strogi center, saj je imel od tam komaj minuto do službe. Posebnega udobja ni bilo – tri sobe z visokimi stropi, ki jih je bilo mogoče s težavo ogreti le za božične in novoletne praznike; tesna kuhinja, v kateri se je dolga leta odvijalo vse naše življenje (le spat smo hodili v »ledenico«); niti shrambe ni bilo, stranišče zunaj, klet še dlje, globoko v drugem traktu; o kopalnici kajpada ne duha ne sluha, to pa v tistem času res ni bilo kaj posebnega. Imeli pa sta ti

---

3 Glej opombo 1.

stanovanji skupen balkon, obrnjen na zahodno stran (vsa okna so bila obrnjena na sever), z razgledom na sosednji Dolenčev, pozneje Lušinov vrt. Na tem balkonu se je od prve odjuge pa do novega snega odvijal velik del mojega življenja, nekaj pa tudi na sosednjem vrtu. Kadar je pritekla na ta vrt psička Neli, je to pomenilo, da prihajajo gospa Dolenčeva in njeni hčeri Simona in Nika; slednja, poznejša žena Vitomila Zupana, je bila moja vrstnica in skupaj sva preigravala otroške igrice, take in inake – veljala je za mojo prvo ljubezen. Vendar je bila to pravzaprav šele nekaj let pozneje Sonja, hčerka profesorja Šerka iz iste hiše. Ta je bila kar nekaj let moj tihi vzor, skorajda nedostopen – bil sem neskončno zaljubljen vanjo, ne da bi ona vedela za to; hvaležen sem ji bil za vsako dobro besedo, dlje nisva prišla. Pozneje so Dolenčevi – oče je bil bančni ravnatelj – »bankrotirali«, prodali so veličastno palačo in kupili vilo na Koleziji (na Valjavčevi; tam je leta pozneje nekaj časa oddajal celo Radio Kričič). Kupil jo je borzni senzal Lušin, ki pa je postal prav kmalu žrtev prve letalske nesreče, ki se je pripetila pri nas, na starem letališču pri Polju. Imel je dve hčeri in mlajša, Lenčica, je odšla pozneje k partizanom in se tam poročila s samim generalom Matijo, Ivanom Mačkom. S sinom Primožem sva bila sošolca, zblížala sva se, kegljala na njihovem vrtu in si izmišljevala vse možne vragolije. Naš balkon je bil komaj dobra dva metra nad vrtom, pa sva v steno zabila kline, da mi ni bilo treba hoditi okrog. Primož je kmalu obolel in kar precej mesecev preležal. Kadar mu je malo odleglo, je poslal služkinjo pome,

da sem na kratko posedel ob njegovi postelji. Prišla je tudi takrat, ko mu je srce zastalo. Ležal je v svetli sobi, skozi velika okna je sijalo dopoldansko sonce. Ničesar mističnega. Bilo mu je petnajst let in napisal sem mu nekrolog, namenjen Slovenskemu narodu. V koših tistega uredništva je tudi končal, nikoli objavljen; napisal pa sem ga z dobro mislijo na nesrečnega prijatelja in to mi je bilo v uteho.

Oče je stanovanje dobil v Wolfovi ulici, na številki osem, čeprav ga je Golob najprej vprašal, koliko otrok ima – želel si je mirno družino, ko je imel že sam težave s svojimi tremi sinovi. Vendar mu je bil očitno vsaj oče po volji in stanovanje s(m)o dobili, takrat petčlanska družina; kmalu pa že šestčlanska, ko sem se prav v tej hiši, na jesen 1920. leta, rodil še jaz. Takrat s sedmimi okni danes še stoji in zadnja štiri proti zahodu so bila naša; predzadnje je okno sobe, kjer sem se rodil – doma, kot je bil tiste čase običaj.

Wolfova ulica, kakršno sem spoznal sredi dvajsetih let, je imela v mnogih pogledih še skorajda srednjeveški značaj. Tako kot zdaj je vezala Kongresni trg s Prešernovim, takrat še Marijinim. Redkokdaj je zapeljalo po njej motorno vozilo in dvigalo prah, ki ga je skušal občasno blažiti mestni škropilnik. Več je bilo seveda konjskih vpreg in večkrat se je pojavil čistilec s posebno napravo za pobiranje konjskih fig. Tramvaj se je Wolfovi ognil – s Frančiškanskega mostu (Plečnikovega tromostovja kajpada še ni bilo) je zavil navzgor po Čopovi (takrat še Prešernovi) proti novemu središču pri glavni pošti. Zvečer se je

pojavi drug mestni uslužbenec z nekakšno baklo in prižgal plinske svetilke, zjutraj pa jih je s podobno napravo ugašal. Tudi smetarski voz je občasno skrbel za ulično snago – odprt, s konjsko vprego, da se je kadilo za njim. Šele v poznih tridesetih letih so uvedli avtomatizirano pobiranje zabojnikov, res pa je, da so bile »smeti« takrat skorajda samo – pepel. Prometa je bilo malo, pač pa so se po tej ozki in zaviti ulici pogosto vili pogrebi – Žale so odprli šele tik pred drugo vojno in vsi, ki so umrli doma, so ležali kar v »hiši žalosti«. Pa ne samo pogrebi, tudi procesije so se vile tod skozi ob veliki noči, še posebno lep pogled pa je bil ob telovem, ko so bili vsi hišni portali okrašeni z brezovimi vejami. Nasproti številke osem je še dolgo stala stara stanovanjska zgradba s številnimi mostovži in stopnišči – tudi tam sem imel sošolca in sem si hišo večkrat ogledoval. Podrli so jo nekje sredi tridesetih let in zgradili sedanjo, novo Mayerjevo, kjer je pozneje domoval Klub kulturnih delavcev. Ljubljana seveda še ni bila »regulirana« – dolgo časa je tekla vsa voda po Gruberjevem kanalu, iz glavne struge pa je poleti neznosno zaudarjalo po gnilobi, ne le po ulici, ampak tudi po odmaknjenih dvoriščih. Vse druge hiše, razen Mayerjeve, pa še stojе, prav take, kot so bile v dvajsetih letih in prej. Celo Peliconova na vogalu pri Zvezdi še zmeraj oži že tako ozko ulico, čeprav so že takrat govorili, da bodo del podrli in tako omogočili lažji pretok, ko so se jeli pojavljati prvi avtomobili. Zdaj je tam sloveča »dunajska«

kavarnica in slaščičarna,⁴ že takrat pa je bila vsaj v tridesetih letih prav tako slaščičarna, Peliconova, nekoliko manjša od sedanje (in tudi precej slabša). Prav na vogalu pri Zvezdi pa je bila mini trgovinica z mešanim in »kolonialnim« blagom in celo z »lastno pražarno kave«, kot se je pohvalila gospa Svetinova. Tja sem hodil (ali se vozil s skirojem, do kolesa nikoli nisem prišel) tudi po šestkrat na dan, po vsako reč posebej, saj o hladilnikih ni bilo govora – še zdaj se spomnim cen iz srede tridesetih let, današnjih pa ne poznam. Ta trgovinica je imela celo še bolj mini skladišče, natančno tam, kjer so zdaj sanitarije kavarne Zvezda. Pa še to: z naših oken in mojega balkona je bilo mogoče na začetku tridesetih let spremljati gradnjo slovečega ljubljanskega nebotičnika, takrat najvišje stavbe na Balkanu – od meseca do meseca ga je bilo videti več, še vsega opaženega, dokler ni dobil nadzidka in so sneli navlako okrog njega, da je zasijal v vsej svoji mogoti.

Nič manj zanimive pa niso bile druge hiše na Wolfovi, vsaj zame, ne samo Svetinova ali Dolenčeva/Lušinova. Vedel sem, da v Oražnovem domu živi družina Milčinski – Pravljice Frana M. sem znal skoraj na izust, sinove pa sem spoznal seveda šele pozneje, prav tako tudi gospo Bredo, Slodnjakovo soprogo; bili so sicer vsi, od Ježka do bodočega predsednika SAZU, po nekaj let starejši od mene, vendar takrat še zmeraj v otroški ali polotroški dobi (Ježek se je po-

---

4 Na tem naslovu je med letoma 1999 in 2020 delovala kavarna Zvezda.

zneje rad pohvalil: »Mi smo imenitna familija – trije bratje, trije dohtarji« – Janez je imel res dva doktora, pravega in medicinskega). V hiši nasproti te pa je domoval odvetnik Krejči, svak Milčinskega – oba sta bila napol Čeha, tako kakor tudi moja mama, zato so mi bili še bolj zanimivi. Na drugem vogalu, že ob »Marijinem trgu«, je bilo lepo stanovanje profesorja Pretnarja. Moja sestra je prijateljela z njegovo hčerko Zoro, klicali so jo Zc (pozneje je sodelovala z menoj pri pripravah Repertoarja slovenskih gledališč) in tako mi je bilo dano, da sem se nekajkrat igral skupaj z nekaj let mlajšim Igorjem (ki sem ga že omenil), ki je imel množico izbranih igrac in se je nemara že takrat pripravljaj na svojo režisersko kariero. Še posebno zanimiva pa je bila zame sosednja hiša, Wolfova 6, kjer je živel trgovec Pauschin in si je uredil lepo prodajalno s steklom in porcelanom. Pripovedovali so, da je bil sprva hlapec v hiši (no, nemara je to že opravljanje). Res pa je, da si je vsako soboto nadel dolg zelen predpasnik in je lastnoročno pometel vse dvorišče, pa tudi vsako novo pošiljko je sam pomagal razpakirati. Posebej pa me je vabila ta hiša zaradi slovesa, da je bila nekoč last Primicovih, menda celo rojstna hiša Prešernove Julije (mali spomin na to je zdaj vzdian na sosednji stavbi, na štirici, da »lahko gleda« Julija proti pesnikovemu spomeniku, pravi dom pa je šestica). Na tej šestici je bila znamenita stara gostilna Beli volk, kamor je zahajal na svojo četrtinko tudi moj oče, včasih z mamo, pa tudi z menoj. Tam so samo točili, prigriznil si lahko le presto ali pa že pripravljena trdo kuhana jajca.

Enkrat v letu je počastila birtinja svoje stalne goste z domačim ričetom, ki ga niso mogli prehvaliti. Celo mene so v tej oštariji toliko poznali, da sem v nedeljo zvečer, ko je doma pogosto zmanjkalo kruha, dobil – po posebni milosti – tam hlebček belega ... Na drugi strani ceste pa so za dva dinarja kuhali hrenovke in dodajali gorčico – kakšna sreča, če sva kdaj s sestro lahko šla po tak zalogaj. Takrat je bilo vse »na drobno«. Oče me je stalno pošiljal po pet cigaret, četudi jih je pokadil vsaj petkrat pet in več; v Sušnikovo lekarno sem hodil stalno po dva »aspirina«, četudi jih je jemala mama vsak dan, pa po en artin in en darmol, takrat priljubljena odvajala (pripovedovali so, da so jih Črnogorci naročili nekaj vagonov, ker je pisalo na reklami »Dok vi spavate, on radi za vas«).

No, končno je bila Mayerjeva hiša dograjena, Ljublanica regulirana, predvsem pa smo se lahko sprehodili po Plečnikovem tromostovju, po levem in desnem; po srednjem pa so že zapeljali tudi sodobnejši tramvaji. Tudi plinske svetilke so postopoma zamenjale električne. Bližalo pa se je tudi usodno leto 1941.

V središču je bila vsa ta leta – kar dvaindvajset sem jih preživel na Wolfovi – kajpada številka osem. Če je bila Wolfova v moji prvi mladosti še skoraj »srednjeveška«, je živela številka osem še tako rekoč v – fevdalizmu. Gospodar Golob, predvsem pa njegova gospa, Golobica, sta se vedla dobesedno kot grofa ali vsaj barona in na nas vse sta gledala kot na nekakšne manjvredne stanovalce, četudi je bil oče do prezgodnje boleznj višji uradnik. Ne spominjam se, da bi

mi kdaj kateri od njiju normalno odzdravil, vse do maja 1945. Gotovo sta vso vojno preklinjala mlajšega sina, ki ju je spravil v nesrečo, po osvobojenju pa sta bila vendarle ponosna na njegove majorske našitke. V senci tega je bilo tudi moje srečanje z njima, ko sta se sprehajala po Zvezdi in sem jima prišel naproti, še v partizanski uniformi. Prijazen nasmeh, kakršnega dve desetletji nisem bil deležen, nekaj ljubeznivih besed. Prej sta hodila mimo mene, kakor da me ni, četudi sem bil zadnja leta že na univerzi. Gospod Golob je porabil vsako priložnost, da je potožil mojemu očetu: »Tale vaš poba mi ni prav nič všeč!« Zakaj? En sam primer. Imel sem navado, v tistih poltroških letih, da sem preskakoval stopnice, po dve ali celo tri, in sem bil v trenutku na vrhu. Ob neki taki priložnosti me je zalotil strogi gospodar in me poučil: »Tako se stopnice kvarijo!« Poba pa mu ni ostal dolžan: »Saj se vendar manj kvarijo, če ne stopim na vsako posebej.« Še zdaj me kdaj zanese, da stopim na tisto dvorišče. Stopnice še stoje, čeprav se jim pozna, da jih nihče ni obnavljal. Tu pa tam je katera malo načeta (vendar ne od mojega preskakovanja).

Dvorišče je zanemarjeno, kakor takrat, celo tabla čisto na koncu je še ista (Knjigoveznica), le balkon moje mladosti se zdi prenovljen. Tudi garaža, v kateri sva se šla z Niko otroške igrice, še stoji.

Enako aristokratski kakor gospa Golobica (zlobni jeziki so spet namigovali, da je v mladih letih še nosila mleko v mesto) je bil najstarejši sin, ki se je priženil v eno od nemškutarskih družin; komaj je kdaj zapazil moj pozdrav. Nekoliko bolj »demokratičen«

je bil drugi sin, inženir, uradnik na banski upravi. Ta me je ponavadi že jeseni spraševal, če bom »zdelal«, in mi je včasih privoščil kako besedo. Ko sem se ob neki priložnosti vračal iz Svetinove trgovine s škatlo Franckove cikorije, sem mu z zavitkom v roki salutiral – res ni bilo prav vljudno in tega nikoli ni mogel pozabiti. »S Franckovo cikorijo!« tako mi je večkrat poočital. Skušal sem to popraviti, ko je šel spet pogreb po Wolfovi in sem ga zagledal v vrsti. Vljudno sem se mu poklonil, pa spet ni bilo prav: »V pogreb se ne pozdravlja!« Vendar mi tako nenaklonjen ni bil, kakor je bila njegova gospa mati. Pozneje si je nabavil majhen odprt avtomobilček – takrat še prava redkost za Ljubljano! Bil je neugleden, skorajda smešen, na las podoben tistemu, s kakršnim se je vozil gospod Kozamurnik v otroški nadaljevanki, ki je tisti čas izhajala v Jutru. In nekega dne me je povabil v ta avtomobilček in me zapeljal okrog gradu – bila je moja prva vožnja, od tod skorajda hvaležen spomin.

Kot vsako pravilo ima svojo izjemo tudi tisto reklo o jabolku, ki ne pade daleč od drevesa. Golobovi so imeli tri sinove. Tretji, Roman, je delal v očetovi trgovini in je bil docela drugačen od obeh bratov. Tudi prijatelj naše družine, ki jo je pogosto obiskoval (imel sem dve sestri, obe starejši od mene). Po njegovi zaslugi sem prišel vsaj do drsalk, če že do smuči ni bilo mogoče. Že v zadnjih predvojnih letih so bile v njegovem stanovanju nekakšne skrivnostne večerje, ko se je vojna začela, je bilo na številki osem eno od središč osvobodilnega gibanja. Izdaja. Aretacije. Roman se je pravočasno umaknil, srečala sva se spet v Črnomlju.

Od kod ta izjema v domala aristokratski družini? Roman se je na začetku ali sredi tridesetih let oženil z Mailo, hčerko profesorja Prijatelja, ki sem ga že takrat občudoval. Bila je nenavadno simpatična gospa, četudi ne lepotica; vendar sem jo s te strani spoznal šele veliko pozneje. Ni pa bila samo Prijateljeva hči, ampak tudi sestra dr. Aleša Beblerja in ni pretvegana domneva, da je v tem ključ za razumevanje Romanovega »spreobrnjenja«.

Nekaj let za nami, v moji predšolski dobi, se je naselila v sosednjem dvosobnem stanovanju družina Mihelič. Učitelj in učiteljica, ki sta dotlej službovala v Preddvoru, zdaj pa sta bila premeščena v ljudsko šolo na Grabnu. Najprej sta prinesla novi napredek v hišo: bila sta očitno podjetnejša od nas in hkrati z njima smo dobili elektriko, sredi dvajsetih let. Vse dotlej je naša mama vsak dan čistila »cilinder« in dolivala petrolej, potem pa prižgala stenj in zaželela dober večer. Zame pa je bila priselitev novih sosedov še posebno usodna – leto ali dve pozneje je bilo treba v šolo. Imel sem dve možnosti: šolo na Grabnu⁵ ali ono na Ledini, kot so rekli tisti Resljevi ali Komenskega ulici. Gospa Mihelič je priporočila Graben pa tudi pot mimo Zvezde in po Bregu je bila vabljivejša. V prvem razredu me je učila gospa Zemljanova, sestra takrat

---

⁵ V stavbi nekdanje II. mestne deške šole ima danes prostore Fakulteta za arhitekturo. Stoji na Zoisovi cesti, ki se je do leta 1876 imenovala Zoisov graben. Starejše ime je ostalo v rabi Ljubljancanov še v prvi polovici 20. stoletja.

znamenite »dvorne kuharice«, v drugem me je prevzela gospa Miheličeva sama; pa o tem pozneje.

Nekako sredi tridesetih let, ko sta se obe sestri poročili (in se malo pozneje tudi vrnili – vdova in ločenka s hčerko), je Roman predlagal zamenjavo svojega in našega stanovanja – »saj zdaj ne potrebujeta treh sob«. Spočetka se nam je zdel predlog sprejemljiv (ugovora na »fevdalni« Wolfovi osem tako ni bilo), pozneje pa so se brž pokazale usodne posledice; oškodovani pa smo bili tudi gmotno, saj smo prej eno od sob oddajali. V tem »zgornjem« stanovanju, v prvem traktu, smo morali kar predsobo preurediti v kuhinjo z železnim štedilnikom, dnevno sobo z veliko nižjim stropom pa je bilo mogoče vsaj ogrevati, ne samo o božiču. Tam smo dočakali novo vojno.

Golobova hiša je postala eno osrednjih zbirališč materiala, ki je romal po skrivnih poteh k partizanom. Že omenjene aretacije, ki se jim je Roman srečno izognil. Zablembo premoženja. 23. marca 1942 smo dobili uradno sporočilo z magistrata, da moramo »glasom obvestila visokega komisariata« do 30. dne istega meseca izprazniti stanovanje. Kam? Na cesto; vse drugo nikomur ni bilo mar. Najprej so nam dali streho znanci za Bežigradom, potem nam je uspelo najti zatočišče na Parmovi, kjer sem preživel šest tednov. Potem Gonars. In tako naprej.

Golobovim je bilo seveda laže, saj so imeli še eno stanovanjsko hišo na Rimski cesti; Roman je bil že srečno zunaj (prej si je naše nekdanje »spodnje« stanovanje imenitno preuredil: zaprl je dolgi hodnik in napravil predsobo, uredil kopalnico in nove sanitari-

je, prebil vrata na »moj« balkon, ki sem ga od vsega najbolj pogrešal).

Znova je treba poudariti: Roman je bil imeniten fant, bister, duhovit, pravi demokrat – večkrat sem se spraševal, kako je »zašel« v to kvaziaristokratsko famulijo. Kot se je pozneje pokazalo, tudi skrajno pogumen in prav tako skrajno nepreviden. Zato se tudi ni mogoče čuditi, če se je polotil na začetku okupacije in osvobodilnega gibanja tako tveganih dejanj, kakor je bila njegova »intendanca« – ni pa se mogoče tudi čuditi, da vse to ni moglo ostati dolgo prikrito.

Bil je vrstnik in prijatelj mojega brata in tudi obeh (starejših) sester – name je gledal skorajda do vojne kot na »zelenca«. Prav takrat pa sem bil že na univerzi, vedel je, na katerem oddelku, in sredi Wolfove ulice me je dobesečno čez cesto spraševal: »Kaj pa slavisti, kaj delate, kaj pa Ocvirk« (ta je malo prej nasledil njegovega tasta doktorja Prijatelja). Tudi v tem njegovem pretiranem pogumu in »nekonspirativnosti« je bil eden od razlogov, da je bila njegova trdnjava na Wolfovi osem kmalu izdana. Kot rečeno, se je sam pravočasno umaknil, takratni »rumeni tisk« je pisal o »krompirjevem tatu« in ga vsevprek blatil, kmalu pa je dobil položaj, ustrezen njegovi izobrazbi in »minulemu delu«. Prvo srečanje na črnomaljskem trgu je bilo nadvse prisrčno in potem sem ga pogosto obiskoval. Najprej v Opatiji, ko sem se že v prvi svobodni jeseni peljal na otvoritev reškega teatra. Večkrat tudi v Beogradu. Že takoj po vojni je obiskoval našo družino in pozneje, čeprav je živela daleč od Wolfove osem. Enkrat smo celo božičevali

skupaj, tudi z Urošem K., z Marjeto, nekdanjo Ahačvo ženo, z Bojanom Štihom in z Melito.

Romanova izvirna duhovitost je bila prav nalezljiva. Bojan Štih je v Beogradu celo stanoval pri njih in se zelo zblížal z njim in tudi z njegovo gospo Mailo – Roman je bil, tudi kar se takih reči tiče, zelo širokosrčen – in ko se je zgodba iztekla, je celo skorajda užaljeno vprašal: »Le kaj smrkavcu ni bilo všeč?« Večkrat sem zapazil, da so mi Bojanovi samozavestni nastopi in njegova duhovičenja sumljivo znani. Ko smo več let zapored počitnikovali v književniški vili pod blejsko Osojnico, nas je večkrat obiskal, nekega večera pa si je dovolil uprizoriti celo predstavo, sestavljeno skorajda iz samih Romanovih duhovičenj. Izzval je salve smeha, tako kot bi nastopal izvirnik sam. Nihče od prisotnih Goloba ni poznal, edinole jaz še bolje kakor Bojan. Nekaj časa sem ga molče poslušal in se zabaval kot vsi ostali, pravzaprav dvojno. Ko je napravil majhen premor, pa se nisem več mogel zadržati: »Bojan, imenitno imitiraš Romana.« Večina je preslišala to pripombo, saj niti niso vedeli, kdo naj bi bil Roman. Bojanu pa je dobesedno zaprlo sapo – zavedel se je, da je bilo to »izvirno« duhovičenje res nič več in nič manj kot »imitacija«. In spomnil se je moje pripovedi, da sem poznal njegovega »vzorika« dve desetletji pred njim ...

Še nekaj besed o mojem šolanju na Grabnu. Dober učenec nisem bil nikoli, ne tam, ne na realki, ne na novi bežigranski. Šele v slavističnem seminarju sem našel svoj svet. Že v treh letih pri gospe Miheličevi sem bil samo enkrat odličen; v četrtem razredu me

je celo svarila, da me ne bo pustila v gimnazijo, če se ne bom poboljšal. Zmeraj pa se je našel kdo, ki je odkrival pri tem povprečnem ali celo slabem učencu nekakšen »dar«. Najprej prav gospa Miheličeva. Posebno je cenila moje spise in čut za jezik. Ko sem ob neki priložnosti sošolcu nekaj popravil in me je skušal zavriniti – »Ja, ti pa glih več« – je odločno pribila: »Ja, on pa ve.« In tako je prišla misel, da bi zasnovali »razredni časopis« in ga poimenovali Naše veselje. Kdo naj bi ga urejal? Kdo drug kakor Dušan! V razredu pa je bil tudi imeniten risar, Milan Čobal – ta je poskrbel za izvirno zunanjo in notranjo podobo lističa, ki je postal že na pogled kar prikupna »revija«. Izšli so štirje zvezki, ki jih je dolgo hranila učiteljica, pozneje pa jih je izročila meni in še zdaj so nekje v mojih spodnjih predalih.

Ob šestdesetletnici smo voščili F. S. Finžgarju in mu zaupali, kaj da počnemo, s prošnjo, ali bi tudi sam napisal nekaj besed. Ustregel nam je in je na prvo stran novega zvezka lastnoročno napisal nekaj dobrih besed o »tropu«, ki da »ledino orje«. Prav tako ohranjeno.

Tako je bilo tudi na realki. V moji usodni drugi gimnaziji je bila razredničarka profesorica Pavličeva, slavistka. Vse moje naloge pri njej so dobile oceno »odlično«. Ko je pri eni od teh prebrala vse moje rede, se je ustavila ob moji s pripombo »plus pet«. Takoj se je oglasil zavistnež iz prve klopi z vprašanjem: »Kaj pa je to plus pet?« Profesorica pa se ni dala zmešti in je strpno pojasnila: »Pet nalog je odličnih, ampak

ta je toliko boljša od onih štirih, da sem ji dala tako oceno.«

Nekaj podobnega se mi je pripetilo v tretji šoli, ko smo imeli za slovenščino profesorja Kobala. Bil je zanimiv mož, že pred upokojitvijo; nekaj let zatem smo stopali za njegovim pogrebom. Zame še posebej zato, ker sem vedel, da je svojčas s kritičnim peresom spremljal delo Ivana Cankarja. Ko je eno od slovenskih nalog prinesel nazaj in zvezke odložil na kateder, je vzel v roke list z ocenami in šel od imena do imena. Pri mojem ni rekel samo »odlično«; visoko je dvignil prst, se ozrl po razredu in dejal: »To bom prebral.« In res je nekdanj sloveči kritik prebral moj izdelek od prve do zadnje besede, kar se pri njegovih urah dotlej še ni pripetilo. Ko sem potem vzel zvezek v roke, sem se zgrozil: pedantni profesor je opremil moje besedilo s celo vrsto klicajev, vprašajev in drugih znamenj, da bi – nepripravljen – skorajda pričakoval negativen red. Spodaj pa je bilo z odločnimi črkami zapisano: »Odlično.«

In kako je prišlo do tega, da so v mojih »izkazih o napredku« prevladovale ocene »dobro« (takrat najnižja še pozitivna), včasih pa tudi kaj manj (ob neki konferenci sem bil »grajan« kar v petih predmetih, vključno s petjem in veroukom)? Eden od poglobitvenih razlogov je bil ta, da so me zanimale premnoge reči, za tiste, ki so bile »obvezne«, pa sem bil prepričan, da jih nikoli (z matematiko na čelu) ne bom potreboval (razen osnovnih računskih operacij); in pokazalo se je, da sem imel kar prav. Kdo ve, kdo, na primer, me je pripravil do tega, da sem začel v drugi

šoli (se pravi v šestem razredu osnovne po današnjem številu) zbirati znamke in jih skrbno urejati, ne čisto amatersko. Lahko rečem, da so bile to moje prve vaje v sistematiki, ki mi je pozneje tolikokrat prav prišla. Tudi naučil sem se veliko – na primer izvornih imen držav (Norge, Sverige ...). Bil pa sem v tistih zgodnjih letih že kar »mednaroden«, kar za moje poznejše delo komaj velja v zelo omejenem obsegu. Kdove kje sem staknil naslove svojih »kolegov«, pošiljal sem jim znamke in – začuda – prejemal njihove: ne samo iz Romunije, tudi iz Norveške in celo iz – Indije! Pa ne samo znamke; nekajkrat so bila priložena pisma s spoštljivim ogovorom »Sehr geehrter Herr«. Premotil me je še drug, veliko bolj usoden škrat (filateliji sem se še o pravem času odpovedal, temu nikoli). Začelo se je v sokolskem marionetnem teatru v Narodnem domu, v tisti usodni drugi šoli, ko mi je spodrsnilo, pa sem videl vse predstave v ljubljanski Drami (nemara s kako izjemo »mladini neprimerno«). Seveda ne zvečer; skorajda vse pa so ponavljali ob nedeljah popoldne in vse, kar ni bilo posebej »pohujšljivo«, tudi ob dijaških popoldanskih petkih. Pol ure pred začetkom sem bil že pri železni ograji na dijaškem stojišču, si jo »tapeciriral« s plaščem, in če je bilo le mogoče, do začetka prebral (takrat še zelo skromen) Gledališki list. Spočetka je bil to čas Debevčevega »ponotranjenja« dramskih predstav in nastopov moje najbolj oboževane gospe Šaričeve (koliko sva se nasmejala na ta račun pozneje, ko sva se spoprijateljila!). Pozneje tudi čas Vidmarjevih uvodnikov, ki sem jih desetletja pozneje (po igri usode) izdal v Knjižnici

Mestnega gledališča ljubljanskega⁶ (Kvartet, v eseju o Debevcu⁷ in še kje).

Razen tega sem bral vse, kar mi je prišlo pod roko. Vendar sem – začuda – zelo zgodaj ločil zrno od plev, vsaj meni se je tako dozdevalo. Prebral sem eno knjigo Karla Maya – prvi del Vinetouja. Ničesar drugega. Gospa Miheličeva mi je, dobra sosedka, ko že ni bila več moja učiteljica, posodila iz svoje skromne, vendar izbrane knjižnice Glad, roman Knuta Hamsuna. Naslednjega dne sem ji ga vrnil. »Te ne zanima, kaj?« »Kako da ne – sem že prebral.« Prav Hamsun je postal avtor moje mladosti, ko sta pozneje izšla pri Modri ptici romana Blagoslov zemlje in Potepuhi. Kar je manjkalo, sem iskal v hrvaških prevodih, pozneje še v nemških. Globoko razočaranje sem doživel, ko sem zvedel za njegovo držo v drugi svetovni vojni; mojstrskega peresa pa mu niti pozneje nisem mogel odreči.

Tako sem preživljal mladost in prvo zrelost prav v srcu Ljubljane, v stari ulici med Zvezdo in današnjim Prešernovim trgom – po tej »lokaciji« se mi je, ne glede na pomanjkljivo udobje, večkrat stožilo. Vse poti so vodile mimo naše osmice; telefonov ni bilo, niti zvoncev na vratih ne. Zato pa so se toliko raje ustavljali kar preštevilni obiskovalci – mamine znanke, prijateljice obeh sester ali njihovi »oboževalci«,

---

6 Josip Vidmar, *Dramaturški listki*, Ljubljana 1962.

7 Dušan Moravec, *Slovenski režiserski kvartet (z gostom)*, Ljubljana 1996; Dušan Moravec, »Desetletje Cirila Debevca«, Dokumenti SGM 11/25, Ljubljana 1975.

moji sošolci. Skorajda ni minil dan, ko smo že hodili na novo bežigrajsko gimnazijo, da bi ne potrkal kdo od njih; predvsem Emilijan Cevc, s katerim se še zmeraj prijateljsko srečujeva, ali Živan Žun, ki se je pozneje odločil za drugačno pot, delal na »nepravi« strani in se je, ko so se »njegovi« sprli, znašel v koncentracijskem taborišču, kjer je očitno tudi končal. Ko me je pred leti obiskal Rado Lenček, takrat že ugleden profesor na ameriški univerzi, nekdam pa tesno povezan z Žunom, sem ga pobaral o njegovi usodi. Odgovor je bil kratek: »Živ ni; ko bi bil, bi jaz vedel.«

Z Wolfovo ulico je povezan velik del mojega življenja, več kakor četrtnina: rojstvo in predšolska doba; štirje razredi na Grabnu; gimnazijska leta na stari realki in pozneje na novi bežigrajski gimnaziji; prvi semestri v slavističnem seminarju. V dobrem in slabem.